

Tadeusz Palmowski

REGION BAŁTYCKI - PRÓBA DELIMITACJI

„Bałtycka tożsamość jest nagrodą wartą zachodu i nie wyklucza poczucia przynależności do Europy. Bałtycka tożsamość nie zajmuje miejsca tożsamości narodowej i miłości ojczyzny. Ona jest jedynie wyrazem prostej prawdy, że obszar Bałtyku jest czymś szczególnym. Jest rzeczywistością, która przetrwała czasy dobre i złe. Jej trwałość jest jeszcze jednym źródłem wiary w przyszłość bałtyckiego świata.”¹

W 1977 r. Zaleski i Wojewódka wprowadzili do terminologii naukowej, dla określenia terytorium lądowego związanego gospodarczo z Bałtykiem, pojęcie Europa Bałtycka. W tym czasie, aż do roku 1991, obszar państw bałtyckich był polem konfrontacji trzech ugrupowań: państw NATO i EWG (Republika Federalna Niemiec, Dania, Norwegia), państw Układu Warszawskiego i RWPG (Niemiecka Republika Demokratyczna, Polska, ZSRR) oraz państw neutralnych (Szwecja, Finlandia). Ugrupowania te dzieliła bariera odgradzająca dwa systemy społeczno-gospodarcze i militarne. System równowagi opierał się na wzajemnym poczuciu zagrożenia kreowanym przez doktryny polityczno-wojenne. Kraje leżące nad Bałtykiem cechowało zróżnicowanie etniczne, ustrojowe, kulturowe, wyznaniowe, polityczne i ekonomiczne. Czynnikiem splatającym ich losy było wyłącznie położenie w całości lub częściowo nad Morzem Bałtyckim. Termin Europa Bałtycka był w tym czasie zawężany do roli teoretycznego i subiektywnego instrumentu regionalizacji fizyczno-geograficznej (Zaleski 1993). Jako kategoria określająca ukształtowany kompleks wzajemnych związków politycznych, społecznych i gospodarczych, istniał jedynie w sferze abstrakcji.

W 1991 r. stary układ geopolityczny uległ zasadniczym przeobrażeniom, a tym samym pojawiły się warunki aby zerwać ze sztuczną izolacją sąsiadów bałtyckich. Obszar Morza Bałtyckiego stanął w obliczu jednego z największych wyzwań w swej ponad tysiącletniej historii. Było to wynikiem przemian ustrojowych w Polsce, zjednoczenia Niemiec, odzyskania niepodległości przez Estonię, Łotwę i Litwę, a także umocnienia roli obwodu kaliningradzkiego jako strategicznej bazy wojenno-morskiej Rosji o najwyższej nad Bałtykiem koncentracji potencjału militarne. Ta zmiana sytuacji geopolitycznej stwo-

¹ Autorem cytatu jest Peter Unwin, były ambasador brytyjski w Kopenhadze. Tłum. z: *Baltic Approaches*, Michel Russel Publishing Ltd., Norwich, 1996.

rzyła nowe szanse i możliwości intensywnej współpracy gospodarczej i kulturalnej w tej części Europy.

Obecnie region Europa Bałtycka - jako spójny obszar powiązań administracyjnych, gospodarczych, kulturowych i infrastrukturalnych - jeszcze nie istnieje. Istnieją natomiast wyraźne przesłanki do kreowania wielonarodowego regionu funkcjonalnego², poprzez powiązania komunikacyjne, handel, rynek pracy, rozwiązywanie problemów ekologicznych. Najistotniejszym spoiwem jest polityczna wola współpracy we wszystkich dziedzinach, której celem nadrzędnym jest szeroko rozumiane bezpieczeństwo (unikanie napięć i konfliktów, bezpieczeństwo socjalne mieszkańców), swobodna wymiana dóbr, osób i informacji, a także bezpieczeństwo ekologiczne.

Fizjograficznym punktem wyjścia do określenia Europy Bałtyckiej jest zlewisko Bałtyku (ryc. 1). Obszar ten o powierzchni około 1381 tys. km² może być jednym z kryteriów jego wydzielenia. Mamy tu do czynienia z unikatową w skali europejskiej sytuacją, że dorzecza poszczególnych rzek obejmują co najmniej terytoria jednego państwa i co najwyżej małe części terytorium jednego lub dwóch państw sąsiednich. Restrukturyzacja zagospodarowywania przemysłowego i osadniczego w zlewniach rzek wpadających do Bałtyku stanowi klucz do odnowy stanu środowiska Bałtyku i pełnego przywrócenia jego funkcji żywicielskich. Mechanizm powiązań polega na zasilaniu Bałtyku wodami rzek koncentrującymi efekty struktury gospodarczej i osadniczej zlewni, wody powierzchniowe zaś rozprawdzają wody zanieczyszczone. Tworzy to system powiązań i zależności regionów, które nawet nie sąsiadując ze sobą, są uzależnione od gospodarownia w zlewisku. Delimitacja na podstawie układu sieci rzecznej jest bezsporna i ma istotne znaczenie dla rozwiązywania problemów ekologicznych.

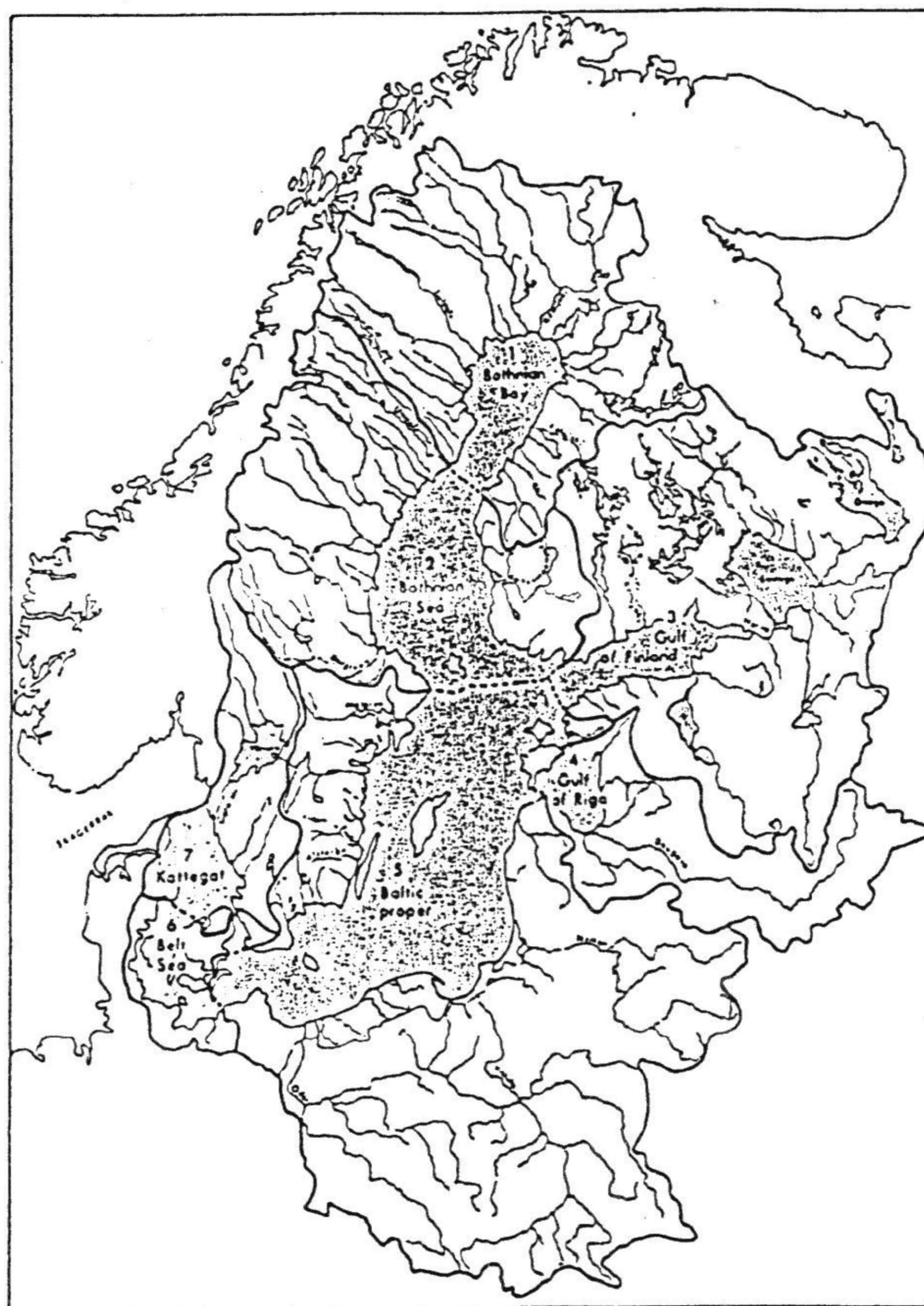
Rzeki, a zwłaszcza ich ujściowe odcinki, spełniały ważną rolę w tworzeniu struktury przestrzennej osadnictwa nad Bałtykiem. Zarówno w przeszłości jak i obecnie wiele miast nadmorskich zlokalizowanych nad rzekami lub u ich ujścia do morza tworzyło ważne centra rozwoju społeczno-gospodarczego a czasami i politycznego, np. Sankt Petersburg nad Newą, Ryga nad Dźwiną czy Gdańsk u ujścia Wisły. Rzeki stanowiły także ważne arterie transportowe, którymi eksportowano towary na rynki zamorskie i importowano dobra wchłaniające przez rynek śródlądzia. Sieć rzeczna określała w przybliżeniu zasięg tego rynku, lecz nigdy się z nim nie pokrywała.

Historycy do wyznaczenia tzw. strefy bałtyckiej za podstawowe kryterium przyjmują ciążenie charakterystycznych towarów pojawiających się w handlu bałtyckim oferowanych przez zaplecze lądowe. Granice tej strefy znacznie się różniły w poszczególnych okresach historycznych. Na zjeździe historyków

² J. S. Storm Pedersen, *The Baltic Region and the New Europe*. Roskilde University, Roskilde, 1993.

bałtyckich w Rydze w roku 1937 zaproponowano, by przyjąć polityczno-gospodarczy punkt widzenia i delimitację rozpatrywać z punktu widzenia następujących czterech zagadnień:³

- stosunku między lądem a morzem, na podstawie założenia, że zlewisko Bałtyku odpowiada regionowi naturalnemu,
- wzajemnych stosunków ludów żyjących nad Bałtykiem,
- stosunków społeczeństw (państw) nadbałtyckich do pozabałtyckich,
- wzajemnych stosunków państw pozabałtyckich wynikłych z problemów bałtyckich.

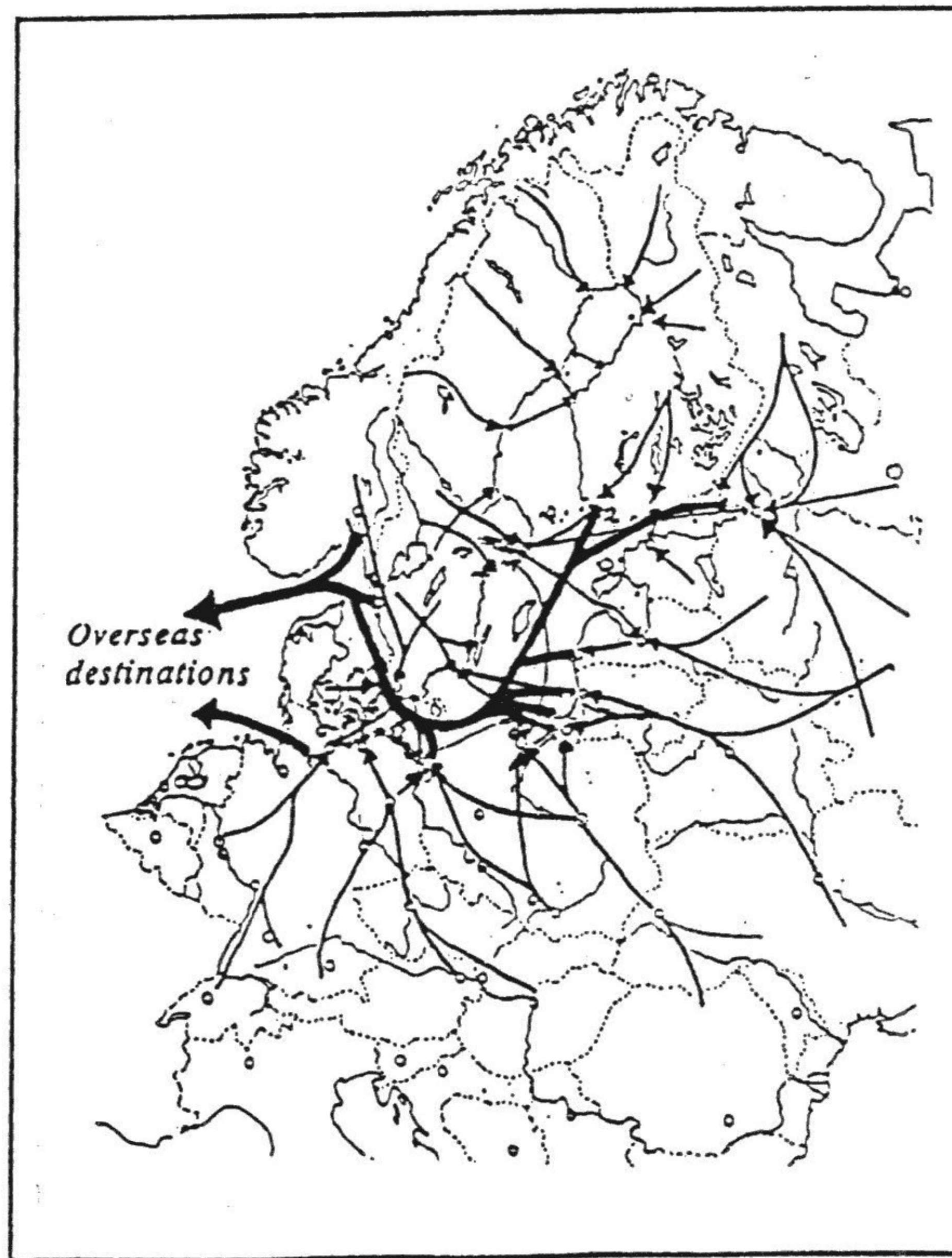

Ryc. 1. Zlewisko Morza Bałtyckiego
Źródło: *Ambio*, Vol. IX, No 3-4, 1980.

³ W. Konopczyński, *Kwestia bałtycka do XX wieku*. Gdańsk, 1947.

Według powyższych kryteriów nie jest możliwe jednoznaczne zdefiniowanie „obszaru bałtyckiego” bez sprecyzowania o jakie związki i stosunki chodzi. Różnice granic wynikają z różnorodności kryteriów. Dla celów polityczno-gospodarczych wyodrębniono trzy kryteria określania regionu bałtyckiego:

- dostęp do morza, czyli posiadanie własnego wybrzeża bałtyckiego przez dane państwo,
- stopień powiązania regionu z Morzem Bałtyckim pod względem struktury przestrzennej zjawisk społeczno-gospodarczych, formowania się skupisk osiedleńczych bądź centrów przemysłowo-portowych,
- zasięg oddziaływania portów morskich (ryc. 2), czyli obszar ciężenia danego terytorium do portu zwany zapleczem lub rynkiem usług portowych, wyznaczony przez masę towarową idącą do lub z portu (Zaleski, Wojewódka 1977).

Ryc. 2. Zaplecza portów bałtyckich

Źródło: Vision and Strategies around The Baltic Sea 2010. A Starting Point. Karlskrona, Sweden, 20-21 August 1992, Osternsjoinstitutet, Karlskrona 1992.

Dziś, gdy Europa Bałtycka została niejako zmuszona do wejścia w fazę poszukiwań wyboru własnej drogi i potrzeby określenia własnej drogi na przyszłość do jej obszaru, Zaleski (1993) zalicza w całości państwa mające dostęp wyłącznie do Bałtyku - Polskę, Szwecję, Finlandię, Litwę, Łotwę, Estonię, jak również Danię i fragmenty nadbałtyckich terytoriów Niemiec - Szlezwik-Holsztyn, Meklemburgię-Przedpomorze, Brandenburgię oraz z Rosji - obwody: leningradzki i Sankt Petersburg, pskowski, nowogrodzki i królewiecki (kaliningradzki).

Piskozub (1994) przenosząc geograficzne pojęcie Europy Bałtyckiej na mapę polityczną Europy, wyodrębnił cztery kategorie państw, w zależności od stopnia ich powiązania z Bałtykiem. Pierwszą grupę tworzą: Finlandia, Estonia, Łotwa, Litwa i Polska - państwa bałtyckie, których terytorium w całości lub prawie w całości znajduje się w zlewisku Morza Bałtyckiego, a wybrzeże bałtyckie stanowi ich jedyny dostęp do morza. Drugą grupę tworzy Dania i Szwecja, których wybrzeża morskie sięgają poza cieśniny oddzielające Bałtyk od Morza Północnego. Trzecia grupa to Rosja i Niemcy, państwa które mają dostęp do wybrzeży bałtyckich, lecz w zlewisku Bałtyku znajduje się niewielka część ich terytorium. Czwarta grupa to terytoria państw leżących z dala od wybrzeży bałtyckich, których tylko drobne skrawki należą do zlewiska Bałtyku. W tej grupie jest Norwegia⁴, Białoruś, Ukraina, Słowacja i Czechy.

W programie „Wizja i strategię wokół Bałtyku 2010” (VASAB 2010), zapoczątkowanym w Karlskronie w 1992 roku przyjęto jeszcze inną delimitację: Dania, Norwegia, Szwecja, Finlandia, Rosja (obwody: murmański, leningradzki, nowogrodzki, pskowski, kaliningradzki, a także Karelia i Sankt Petersburg), Estonia, Łotwa, Litwa, Białoruś, Polska, Niemcy (Szlezwik-Holsztyn, Hamburg, Meklemburgia-Przedpomorze, Berlin, Brandenburgia).

Hedegaard i Lindström (1998)⁵ do Europy Bałtyckiej zaliczają Danię, Finlandię wraz z Wyspami Alandzkimi, Norwegię i Szwecję, z Rosji - obwody: kaliningradzki, leningradzki i Sankt Petersburg, Estonię, Łotwę, Litwę. Z terenu Polski zaliczyli natomiast aż dziesięć województw⁶ położonych wzdłuż północnej i zachodniej granicy Polski. Z obszaru Niemiec: Meklemburgię-Przedpomorze, Szlezwik-Holsztyn oraz Hamburg. Delimitacja ta, zdaniem jej autorów, nie opiera się o ściśle określone kryteria (ryc. 3).

Przedstawione przykłady wskazują, że próby wyznaczania granic regionu Europy Bałtyckiej nie są jednoznaczne i mają charakter umowny (ryc. 4). Ze względów chociażby statystycznych są delimitowane granicami politycznymi i

⁴ Współpraca bałtycka Norwegii uzasadniona jest względami historycznymi.

⁵ W tym samym, obszernym pod względem tematycznym i objętościowym, roczniku The NEBI (North European and Baltic Sea Integration) 1998, Juri Koli przeprowadza podobną delimitację.

⁶ Według podziału administracyjnego z roku 1975.

administracyjnymi. Brak dokładniejszych informacji i badań nie pozwala na stwierdzenie, w jakim stopniu przez swe powiązania towarowe należałoby zaliczyć do tego regionu, dalsze, bardziej na wschód położone terytoria Rosji i WNP⁷.

Ryc. 3. Europa Północna i Europa Bałtycka
Źródło: Hedegaard, Lindstrom (1998).

⁷ Np. węgiel importowany do Polski przez port w Elblągu pochodzi najczęściej z kopalń zlokalizowanych na Uralu lub w Kazachstanie.

Ryc. 4. Przykłady delimitacji regionów położonych wokół Bałtyku
Źródło: Vision and Strategies around The Baltic Sea 2010. A Starting Point.
Karlskrona, Sweden, 20-21 August 1992, Óstersjöinstitutet, Karlskrona 1992.

Pomimo różnych prób definiowania Europy Bałtyckiej, nie ma wątpliwości że obszar ten odgrywa pozycję strategiczną w tej geopolitycznej i ważnej części Europy. W latach zimnej wojny wielu Europejczyków uważało obszar Bałtyku za peryferie Europy. W najlepszym razie był on postrzegany za coś niezmiernie odległego a nawet - niekiedy - egzotycznego. Zachodnia część tego obszaru była kojarzona z dobrze rozwiniętym systemem bezpieczeństwa socjalnego, życzliwą ludnością i miejscem spędzania letnich urlopów. Część wschodnia była uważana za obszar mało poznany, słabo rozwinięty, gdzie ludzie byli uciemiężeni i biedni. Konieczne warunki prowadzenia wymiany to-

warowej, takie jak sprawna telekomunikacja, swobodny przepływ ludzi. Kapitału, towarów i usług, uważany w każdym otwartym i demokratycznym społeczeństwie za coś naturalnego, były w większości niespełnione, poważnie ograniczone lub wręcz zakazane.

Narody żyjące od wieków wokół Bałtyku nie tylko walczyły z sobą, ale prowadziły między sobą handel i wymianę idei. Spotykały się tu różne kultury i tworzyły więzy międzyludzkie. W okresie ostatnich pięćdziesięciu lat te związki uległy destrukcji z powodu powstania sztucznego muru na styku dwóch systemów politycznych. Teraz historia zaoferowała szansę reanimowania regionów i budowania kwitnącej i pokojowej Europy Bałtyckiej. Obszar ten zamieszkiwany jest przez blisko 80 milionów ludzi. Istniejąca infrastruktura komunikacyjna, w tym drogi, linie kolejowe, porty lotnicze i 76 portów morskich, często splecionych połączeniami promowymi, stwarzają atrakcyjne warunki do rozwoju współpracy, napływu kapitału i wzrostu inwestycji. Intensyfikacja związków gospodarczych pomiędzy państwami bałtyckimi zaczyna przełamywać stan inercji, zbliżać do siebie, tworzyć z Bałtyku obszar tętniący życiem. Obecnie na wielonarodowym terytorium okalającym Bałtyk można zauważyć kiełkowanie nurtów nowych idei, poszukiwania nowych oryginalnych rozwiązań, których wybór określi przyszłość regionu. Rodzą się załączki wspólnej strategii działania.

Państwa Europy Bałtyckiej stają u progu XXI w. przed znalezieniem swej szansy w nowej zmienionej Europie. Każdy, kto w tych okolicznościach pozostanie osamotniony, ma słabe widoki wejścia na właściwą drogę. Punktem wyjścia do wizji wspólnej polityki bałtyckiej jest teza, że izolacja to kaita przegrana, że należy dążyć do stworzenia regionalnej konsolidacji bałtyckiej „dziewiątki”, stanowiącej wyraz jedności celów i metod dla przyczyniania się do budowania nowego ładu europejskiego.

Ostatnie lata charakteryzowały się wzrostem aktywności wszystkich społeczności. Podjęto wiele wspólnych projektów i przedsięwzięć. Ważną rolę w podejmowaniu inicjatyw i działań odgrywa Unia Europejska. Po przystąpieniu do Unii Szwecji i Finlandii w roku 1995 (Niemcy należą do niej od roku 1957, Dania od 1973 roku), a także po stowarzyszeniu z Unią Europejską Polski, Estonii, Łotwy i Litwy oraz po zawarciu z Rosją umowy o partnerstwie i współpracy, Morze Bałtyckie stopniowo staje się wewnętrznym morzem Unii.

Na procesy integracyjne znaczący wpływ ma Rada Krajów Nordyckich, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, Komisja Ochrony Środowiska Morza Bałtyckiego (HELCOM) i wiele innych organizacji. Obecnie współpraca bałtycka rozwija się nie tylko na płaszczyźnie rządowej w ramach Rady Państw Morza Bałtyckiego, porozumień ministrów planowania, transportu i ochrony środowiska, lecz także współpracy subregionalnej i lokalnej. Współpracują ze sobą porty, miasta bałtyckie, izby przemysłowo-handlowe, uniwersytety, zamki

i muzea położone wokół Bałtyku. Współpraca instytucji pozarządowych nabiera coraz większego znaczenia. Coraz liczniejsze są związki między ciałami samorządowymi w regionach przygranicznych, powstają euroregiony (np. Pomierania w 1995 r., Bałtyk w 1998 r.), podpisywane są umowy o współpracy „miast siostrzanych”, rośnie liczba lokalnych akcji kooperacji naukowej i kulturalnej. W roku 1996 zarejestrowano łącznie ponad 250 podjętych inicjatyw współpracy⁸.

Polityczne zbliżenie państw bałtyckich zapoczątkowane zostało spotkaniem premierów w Ronneby w 1990 r. W podpisanej Deklaracji Morza Bałtyckiego najwięcej miejsca poświęcono konieczności uzyskania postępu w tworzeniu współpracy na rzecz ochrony wspólnego morza, podkreślono, że rządy państw bałtyckich będą zachęcać do „umacniania współpracy i ułatwiania kontaktów międzyludzkich w regionie w celu poprawy środowiska Morza Bałtyckiego, w tym m. in. przez uczestnictwo władz lokalnych i regionalnych, instytucji rządowych i prywatnych, przemysłu i organizacji pozarządowych w dziedzinie gospodarki, handlu, nauki, kultury, informacji, itp.” (Toczyski 1998). Następną ważną inicjatywą polityczną było utworzenie w 1992 r. Rady Państw Morza Bałtyckiego, a także Bałtyckie Konferencje Współpracy Subregionalnej zapoczątkowane w Stavanger w roku 1993, oraz Konferencje Ministrów Transportu Państw Bałtyckich. Duże znaczenie zaczyna odgrywać inicjatywa współpracy przestrzennej i funkcjonalnej, którą podjęto na Konferencji Ministrów Planowania Przestrzennego w 1992 roku w Karlskronie. Planowanie przestrzenne stwarza bowiem szczególne możliwości dla współpracy międzynarodowej. W Karlskronie zapoczątkowano znakomity program „Wizja i strategię wokół Bałtyku 2010” (VASAB 2010). Zbudowanie ogólnej spójnej strategii rozwoju przestrzennego Obszaru Bałtyckiego powinno przynieść następujące korzyści:

- wzrost roli i znaczenia Obszaru Bałtyckiego w kontekście międzynarodowym,
- silniejsza integracja przestrzenna Obszaru Bałtyckiego z szerszym obszarem Europy,
- ukierunkowanie rozwoju regionalnego ku proekologicznej, efektywnej i zrównoważonej strukturze przestrzennej oraz w kierunku modelu takiego rozwoju,
- podniesienie zdolności regionu do reagowania na zmiany i wyzwania mające wpływ na struktury przestrzenne,

⁸ „Actors around the Baltic Sea - An inventory of infrastructures: initiatives, agreements and actors”, Carl-Einar Stalvant, Stockholm University, Center for Research on Nature and Environment, 1996.

- osiągnięcie efektów mnożnikowych dzięki integracji aspektów przestrzennych szeregu inicjatyw regionu i harmonizacji przestrzennych polityk krajów wchodzących w skład regionu,
- przygotowanie krajów Obszaru Bałtyckiego do uczestnictwa w dyskusjach dotyczących przestrzennego rozwoju kontynentu europejskiego⁹.

Efektom dotychczasowych wspólnych działań jest kilka projektów, w tym koncepcja czterech stref przyspieszonego rozwoju wokół ważnych korytarzy transportowych: Tampere-Helsinki-Tallin-Ryga, TEM/TER-Skandynawia, Karelia-Atlantyk, Brześć-Orsza, koncepcja sieci portów jachtowych wzdłuż południowych wybrzeży Bałtyku, projekt sieci miast w północnej części Zatoki Botnickiej.

Plany programu VASAB 2010 zakładają m. in.:

- umocnienie sieci miast zapewniającej regionowi znaczący w Europie potencjał konkurencyjny w rozumieniu ekonomicznym i społecznym oraz harmonię w rozwoju przestrzennym,
- budowę sprawnej i przyjaznej środowisku naturalnemu sieci powiązań między ośrodkami osadnictwa i światem zewnętrznym,
- stworzenie sieci obszarów chronionych o dużych walorach krajobrazu naturalnego i kulturowego wzmacniających dynamikę rozwoju gospodarczego i jakości życia (Toczyski 1998).

Istotną inicjatywą w ramach programu VASAB 2010 jest Agenda 21 dla regionu Morza Bałtyckiego. Jej założeniem jest rozwój zrównoważony, zarówno gospodarczy jak i przestrzenny.

Podsumowując należy stwierdzić że jednoznaczna delimitacja Regionu Bałtyckiego na obecnym etapie transformacji i kształtowania struktur przestrzenno-funkcjonalnych o zróżnicowanych zasięgach terytorialnych nie jest możliwa. Według Kołodziejkiego i Parteki (1994), Region Bałtycki *in statu nascendi* jest częścią przestrzeni przyrodniczej, społeczno-ekonomicznej i politycznej Europy, położonej wokół Morza Bałtyckiego, gdzie:

- strukturę przestrzeni przyrodniczej określa zlewisko Bałtyku oraz sąsiadujące z nim regiony fizyczno-geograficzne,
- strukturę przestrzeni społeczno-ekonomicznej kształtują procesy rozwoju, generowane przez wykorzystanie walorów położenia nadmorskiego i zasobów morza; tworzą one układy funkcjonalno-przestrzenne o zasięgu lokalnym, regionalnym, krajowym i europejskim oraz zróżnicowanym poziomie intensywności zagospodarowania w zależności od siły oddziaływania na

⁹ Raport „Od wizji do działania”, Aneks „Ku koncepcji rozwoju przestrzennego w regionie Morza Bałtyckiego”, IV Konferencja Ministrów Planowania Przestrzennego i Rozwoju Krajów Basenu Morza Bałtyckiego, Sztokholm 1996, wyd. Gdańsk 1997.

przestrzeń przyrodniczą i rodzaju działalności społeczno-gospodarczej, której czynnikiem generującym jest morze,

- strukturę polityczną wyznaczają zarówno historycznie ukształtowane uwarunkowania, jak i współczesne transformacje polityczno-ustrojowe, a jej delimitację określają granice państw położonych wokół Bałtyku lub tylko ich nadbałtyckich regionów.

Delimitacja Polskiego Regionu Bałtyckiego nie jest jednoznaczna. W standardowych procedurach regionalizacji geograficzno-ekonomicznej wyróżnia się kilka metod. Najczęściej stosowane to kryteria powiązań, umożliwiające wyznaczanie regionów węzłowych oraz kryteria podobieństwa struktury pozwalające na określenie granic regionów jednorodnych. Oba kryteria są komplementarne i ukazują różne wymiary badanej przestrzeni (Dutkowski 1996). Badanie powiązań gospodarczych portów morskich wyznacza ich zaplecze. Obejmuje ono nie tylko całe terytorium Polski lecz duże obszary krajów sąsiednich. Podobnie wyznaczanie powiązań kooperacyjnych stoczni morskich obejmuje prawie wszystkie okręgi przemysłowe położone na całym terenie naszego kraju. Projektowane dwie główne południkowe lądowo-morskie osie transportowe czyli autostrada A-1: Gdańsk-Katowice, będąca fragmentem transeuropejskiej autostrady Północ-Południe TEM oraz autostrada A-3: Szczecin-Zielona Góra-Legnica, mogą otworzyć nie tylko przed portami, lecz przed całym krajem nowe możliwości gospodarczego rozwoju.

Przyrodnicza delimitacja Polskiego Regionu Bałtyckiego przeprowadzona przez Kołodziejskiego i Partekę (1994), obejmuje:

- dorzecza Odry i Wisły oraz rzek Przymorza jako integralne części systemu ekologicznego zlewiska Bałtyku,
- dwa pasmowo położone wzdłuż południowego brzegu Bałtyku regiony fizyczno-geograficzne - pobraża i pojezierza południowobałtyckie,
- dorzecza rzek Przymorza, które tworzą południkowe podziały pobraży i pojezierzy,
- doliny dolnej Wisły i Odry, które tworzą najbardziej wyraziste krajobrazowo południkowe podziały strukturalne.

Kryteria przyrodnicze były podstawą określenia przez Przewoźniaka (1991) strefy nadmorskiej - pasa o szerokości od 150 m u nasady Mierzei Helskiej do 60 km pod Szczecinem, w którym przyrodnicze interakcje morze-ląd są najbardziej intensywne.

Do Polskiego Regionu Bałtyckiego należy zaliczyć, dotychczas słabo uważane w literaturze geograficznej, polskie obszary morskie¹⁰. Zaliczamy do nich, oprócz morskich wód wewnętrznych i morza terytorialnego o szerokości

¹⁰ Ustawa o Obszarach Morskich Rzeczypospolitej Polski i Administracji Morskiej z dnia 21 marca 1991.

12 mil morskich, także wyłączną strefę ekonomiczną - położoną na zewnątrz morza terytorialnego. Obejmuje ona wody, dno morza i znajdujące się pod nim wnętrze ziemi. Polska wyłączna strefa ekonomiczna stanowi część akwenu o szerokości od 45 mil morskich na zachodzie do 65 na wschodzie. Jego powierzchnia zajmuje 32 672 km². Do Polski należą zasoby żywe, przedmioty na dnie oraz bogactwa mineralne leżące na i pod dnem naszej strefy. Dbłość o trasy żeglugowe i tory wodne, odpowiednie głębokości i kontrola ruchu ma znaczny wpływ na wielkość statków zawijających do naszych portów. Na akwenu tym uzyskujemy aż 20% ogólnej masy połowów bałtyckich, od 1992 r. wydobywamy ropę naftową. Planuje się zbudowanie podmorskiego gazociągu dla eksploatacji bogatych złóż gazu ziemnego. Zgodnie z międzynarodowymi uregulowaniami prawnymi dotyczącymi Bałtyku, przy planowaniu wszelkich form działalności gospodarczej w polskich obszarach morskich na pierwszym miejscu należy stawiać wymogi dotyczące ochrony środowiska (Palmowski 1996).

Dla potrzeb planowania regionalnego w roku 1975 utworzono makroregiony. Z Bałtykiem graniczył Makroregion Północny obejmujący województwa elbląskie, gdańskie, słupskie, koszalińskie i szczecińskie. Często do struktury regionalnej Europy Bałtyckiej włączano także Makroregion Północno-Wschodni (woj. olsztyńskie, suwalskie i białostockie).

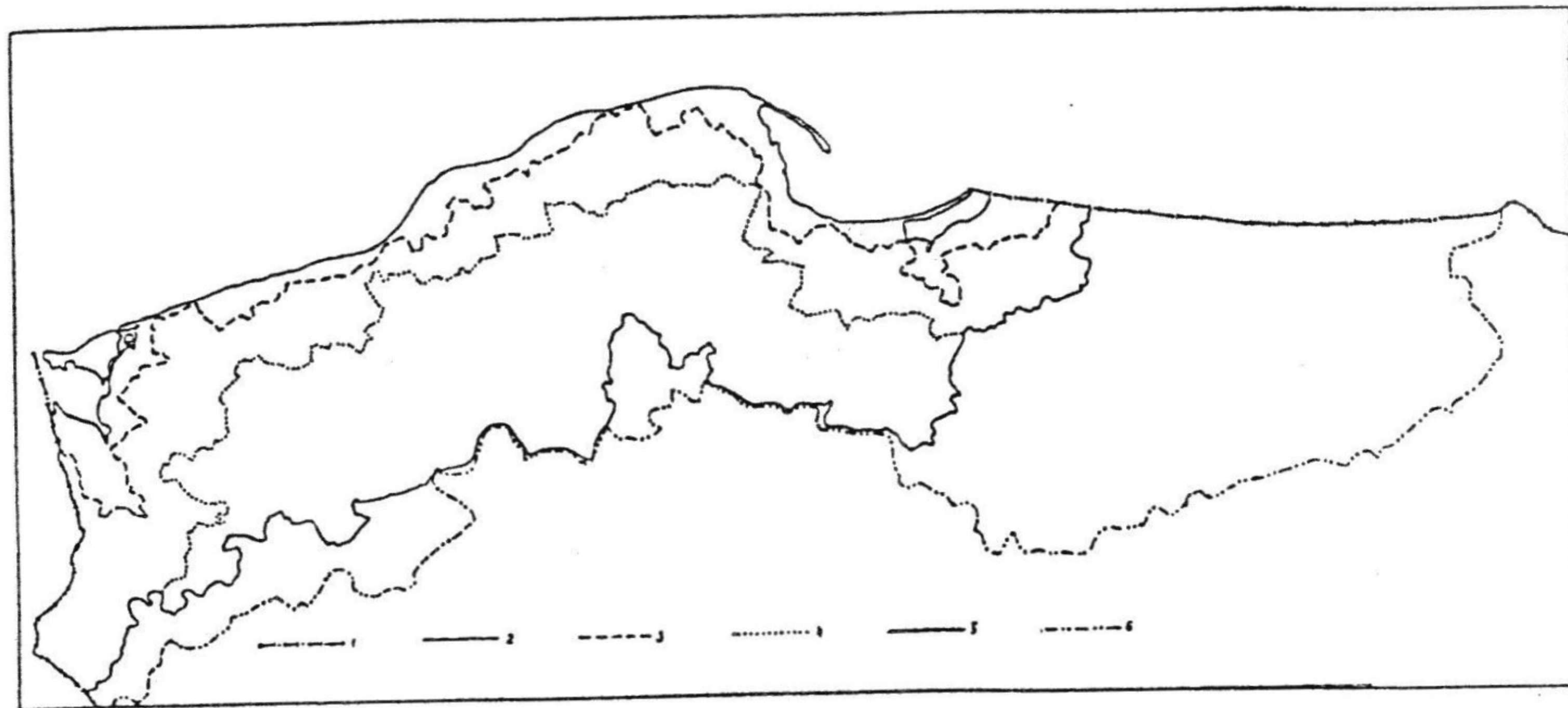
Niektóre delimitacje posługujące się kryterium administracyjnym zaliczały do regionu bałtyckiego nie tylko wymienione pięć województw graniczących z morzem, ale także województwa graniczące z zachodnią granicą Polski (Hedegaard, Lindstrom 1998).

W nowym podziale administracyjnym, od 1 stycznia 1999 roku, tron Polskiego Regionu Bałtyckiego będą stanowiły trzy województwa: zachodniopomorskie, pomorskie i warmińsko-mazurskie (ryc. 5).

Na obszarze tym zachodzą procesy społeczno-ekonomiczne związane z wykorzystaniem morza dla celów rybołówstwa, przemysłu okrętowego, portowego, wydobywczego, transportu morskiego, usług morskich oraz turystyki i rekreacji morskiej i nadmorskiej. Rozwój tych funkcji wpływa bezpośrednio na sieć osadniczą, na kształt aglomeracji portowych i rekreacyjne pasmo nadmorskie. Silna koncentracja struktur przestrzenno-funkcjonalnych z jednej strony dobrze rokuje na przyszłość, z drugiej zaś stwarza wielkie źródło antropopresji o wysokim stopniu zagrożenia środowiska naturalnego (Kołodziejcki 1994). Zdaniem Parteki (1997), w nowej strukturze administracyjnej, opartej o trzy ośrodki samorządowej władzy regionalnej transformacja i dalszy rozwój społeczno-gospodarczy i przestrzenny powinien uwzględniać podstawowe wymagania ekologiczne, minimalizować je bądź eliminować.

Różne metody i sposoby delimitacji tworzącego się Polskiego Regionu Bałtyckiego, podobnie jak całego Regionu Bałtyckiego, nie pozwalają na jego

jednoznaczne określenie. Może dotyczyć całego terytorium Polski, najczęściej jednak kojarzony jest z Polską Północną i z trzema województwami nadmorskimi, przy czym natężenie procesu formowania się nowych struktur wzrasta w miarę zbliżania się do linii brzegowej Bałtyku. W jego skład wchodzi także jednoznacznie określone polskie obszary morskie.

Ryc. 5. Przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne regiony nadmorskie

1 granica państwa; 2 linia brzegowa; 3 granica strefy brzegowej; 4 granica naturalna pomiędzy pojezierzami i pobrażami południowobałtyckimi; 5 granica Makroregionu Północnego; 6 pld. granica trzech nowych województw nadmorskich: zachodniopomorskiego, pomorskiego i warmińsko-mazurskiego

Źródło: Dutkowski (1996), uzupełnione.

Procesy i czynniki kształtujące Region Bałtycki są zbieżne z modelem kształtowania się regionu terytorialnego Paasi'ego (1986). Wyróżnia się tu cztery stadia:

1. rozwoju świadomości i kształtu terytorialnego,
2. rozwoju kształtu konceptualnego (symbolicznego),
3. rozwoju sfery instytucji,
4. stabilność regionu jako części systemu regionalnego i świadomości regionalnej.

Chojnicki (1996) na uprzedmiotowienie regionu wyróżnił:

1. krystalizację przestrzenno-materialną regionu,
2. rozwój świadomości regionalnej,
3. rozwój instytucjonalny regionu,
4. stabilizację regionu.

W Regionie Bałtyckim wszystkie te stadia (z obu modeli), na obecnym etapie rozwoju są bardzo wyraźne widoczne, w Polskim Regionie Bałtyckim tylko pierwsze dwa.

Można zakładać, że dalsze pogłębianie procesów integracyjnych wokół Bałtyku wpłynie korzystnie na krystalizowanie się regionu polskiego. Integracja Bałtycka, budowanie Europy Bałtyckiej i aktywny w niej udział Polski stanowi dla nas szansę i wyzwanie. Nasza droga do Unii Europejskiej wiedzie także przez Europę Bałtycką. Wizja zintegrowanej Europy Bałtyckiej jako wspólnoty celów i strategii, zdaniem Zaleskiego (1994), wydaje się ideą godną ze wszech miar uporczywej pracy nad jej dalszym urzeczywistnieniem.

„Idea regionu to zarówno pewne pojęciowe ujęcia różnych aspektów regionu, jak i poglądy na temat zbiorowej roli regionu. Idea ta nie musi się odnosić się do rzeczowych składników regionu, lecz może także zawierać wyobrażenia, dotyczące charakteru regionu i jego historii. Nie wyznacza ona też w pełni określonego obrazu regionu, nie wyznacza więc zwykle jego terytorialnego charakteru.” (Chojnicki 1996). To sformułowanie teoretycznych podstaw regionalizacji dobrze odnosi się do Regionu Bałtyckiego. Poszczególne jego elementy, choć nie pozwalają się bez reszty współidentyfikować, tworzą korelacje składające się na wizerunek regionalnej więzi, która winna leżeć u podstaw każdej trwałej wspólnoty.

BIBLIOGRAFIA

- Chojnicki, Z., 1996, Region w ujęciu geograficzno-systemowym. W: T. Czyż (red.). Podstawy regionalizacji geograficznej. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Dutkowski, M., 1996, Polskie regiony nadmorskie. W: E. Jakubowicz, J. Loboda (red.), Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Acta Univ. Wratislaviensis, Studia Geograficzne LXV, Wrocław.
- Hedegaard, L., B. Lindstrom, 1998, The North European and Baltic Opportunity, The NEBI Yearbook 1998. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York.
- Kołodziejcki, J., T. Parteka (red.), 1994, Planowanie strategiczne ekorozwoju. T. 3. Politechnika Gdańska, Gdańsk.
- Paasi, A., 1986, The institutionalization of region: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. Fennia 1.
- Palmowski, T., 1997, Problemy polskich obszarów morskich na Bałtyku w świetle potrzeb zagospodarowania przestrzennego pasa nadmorskiego. W: Powiązania regionalnej gospodarki morskiej z wyłączną strefą ekonomiczną Bałtyku. Zeszyty Morskie 7, Stowarzyszenie Civitas Christiana, Ośrodek Myśli Morskiej, Szczecin.
- Parteka, T. (red.), 1992, Polski Region Bałtycki, Uwarunkowania i strategie. Instytut Problemów Ekorozwoju Fundacji „Ecobaltic”, Gdańsk.

- Parteka, T., 1997, Planowanie strategiczne rozwoju zrównoważonego. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Piskozub, A., 1995, Europa Bałtycka na drodze ku europejskiej integracji. W: Cz. Ciesielski (red.), Ku wspólnocie Europy Bałtyckiej. Wydawnictwo Instytutu Bałtyckiego w Gdańsku, Gdańsk.
- Przewoźniak, M., 1991, Krajobrazowy system interakcyjny strefy nadmorskiej w Polsce. Uniwersytet Gdański, Gdańsk.
- Toczyski, W. (red.), 1998, Instytucje i programy współpracy bałtyckiej. Wprowadzenie do planowania i projektowania przestrzennego. Część 1. Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Biuro Rozwoju Regionalnego w Gdańsku, Gdańsk.
- Toczyski, W. (red.), 1998, Projekty rozwoju przestrzennego obszaru bałtyckiego w perspektywie programów INTERREG II C i VASAB 2010. Wprowadzenie do planowania i projektowania przestrzennego. Część 3. Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Biuro Rozwoju Regionalnego w Gdańsku, Gdańsk.
- Zaleski, J., 1993, Razem czy osobno? Przyczynek do koncepcji bałtyckiej wspólnoty regionalnej. CUP, Biuro Planowania Regionalnego z/s w Gdańsku, Sopot.
- Zaleski, J., 1994, Polska w Europie Bałtyckiej. Budownictwo Okrętowe i Gospodarka Morska 9.
- Zaleski, J., Cz. Wojewódka, 1997, Europa Bałtycka. Zarys monografii gospodarczej. Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Zaucha, J. (red.), 1997. Od wizji do działania. Wizin i strategię wokół Bałtyku 2010. IV Konferencja Ministrów Planowania Przestrzennego i Rozwoju Krajów Basenu Morza Bałtyckiego, Sztokholm, 22 października 1996, Komitet Rozwoju Przestrzennego Obszaru Morza Bałtyckiego, Gdańsk.